

A tiszta betűért

(Beszélgetés Sarusi Mihállyal)

Sarusi Mihály (Balogh Zoltán felvétele
– MTI, 2023)

Soklaci élet áll mögötted. Mondhatni: bejártad és belaktad az egész országot. És azon túl is. Békéscsaba, Debrecen, Budapest, Veszprém, Székesfehérvár, Balatonalmádi... S most csak a fontosabb magyarországi kötődéseket említem... Kezdjük a szülőfölddel... Háborús időkben láttad meg a napvilágot. Valahol mesélted, hogy Békéscsaba ostromakor – csecsemőként – elképesztő dolgokat éltetek meg édesanyáddal. A házatokat találat érte. Hogyan vészeltétek át ezeket a napokat?

1944. október 6-án jöttek be az oroszok Csabára. A várost akkorra már elhagyták a német és a magyar

csapatok, de néhány katona itt rekedt. Két magyar honvéd sírjára én akadtam a '80-as években: a csapatukról elszakadva éjszakára valamelyik portán húzták meg magukat, hogy reggel a Körös-parton lelőjék őket a bevonuló szovjet katonafiúk. (Sírjuk máig a közeli temetőben domborodik.) Addig a proletár helytörténet nem tudott a megszállóváltó „fölszabadulás” honvéd áldozatairól – természetesen a szomszédoktól tudtam e hantokról. A házunkat két tankágyú golyója lötte szét – előttünk pár házzal a mieink által ott hagyott, üzemképtelen magyar tank rostokolt, azt akarták eltakarítani az útjukból. Az egyik levitte a háztetőnket – a munkaszolgálatból a Tiszától megszökö apám a kölcsönkért szekérbe magát lónak befogva húzta haza a három kilométerre lévő cserépgyárból a pótlást. A másik abban a szobában robbant és tépett mindent cafatokra, amelyben egyébként magam tanyáztam félévesen – csak épp akkorra az édesanyám már a három helyiséggel arrébb lévő konyhai tölgyfaasztal alá fektetett, jó kemény fateknővel takart be, az egyik oldalát téglával megemelve, hogy kapjak levegőt a szétlőtt házban is. (Kaptam, kapok, máig. Valameddig még.) Mint mesélték az öregek, a szembe-szomszéd szlovák építőmunkás „Drága fölszabadító szovjet elvtársak, régen várunk benneteket!”-tel köszöntötte a maguk közösnek remélt szláv nyelven a ház előtt porosan, fáradtan elporoszkáló szovjetkergiz katonafiút – aki leköpte az egyszemélyes fogadóbrigádod. A kommunistákkal rokonszervező szociáldemokrata beállítottaságú munkásembernek a nagyfia pár hónappal korábban részt vett a csapatokkal és szatócsbolttal ékes sarki ház kifosztásában, miután a nácik elhurcolták a zsidó tulajdonosokat. Hogy még cifrább legyen: az említett szlovák anyanyelvű mes-

ternek a vezetékneve alapján föltehetőleg magyar ősei voltak, hogy aztán a velem egy ívású unokái visszamagyarosodjanak. (E bevonulás, „fölszabaddítás”, sőt, fölszabadulás, megszállóváltás – látható! – maga kész regény.)

Már évtizedek óta távol élsz a szülőföldtől, de Békéscsaba, azon belül is a Corvinka visszaköszön a mostanában megjelenő munkáidban is. Miért érzed fontosnak a visszatekintést?

Írásaimmal „bekalandozom” az egész magyar világot. Azaz inkább... megismerni akarom! Hogy „ezen belül” – azért – a legszorosabb legyen a kapcsolatom azzal a szűkebb világgal, amelyben napra nap éltem, élek. Ez pedig nem is egy, mert három. Szülővárosom, Békéscsaba és a számomra különösen fontos környéke (elsősorban Kígyóssal és Gyulával), apám szülőfaluja, a kelet-csanádi-nyugat-aradi Kisiratos (Kürtössel, Mácsával, Araddal), meg az immár három évtizede otthonomként megült bakonyi-balatoni kistáj (Almádival, Veszprémmel a közepében). E három magamfajta „szelmes kistáj”-jal foglalkozik írásaim nem kis része – a legtöbb, talán nem véletlenül, amelyet elsőként emlegetek. Mert bármennyire otthon érzem magam a másik kettőn is, valahogy álmaimban Csaba és környéke jön elő a leggyakrabban. Ez a kötődés tükröződik a munkáimban, tárgyválasztásaimban? Bizonyára. Amiben – talán – nem a visszatekintés, hanem ennek az élményvilágnak a megfogalmazása, leírása, megragadásának a vágya készletet újra és újra írásra.

Erős a kötődésed a határ túloldalán fekvő vidékhez – a jelenleg Arad megyéhez tartozó – Kisiratoshoz is. Édesapád innen származik. Mesélj erről! És arról is, hogy mi indokolta az apától örökölt családnév megváltoztatását? Pedig ez olyan név, amelyből mintha kicsengene a kuruc nyakasság, ami rád is jellemző...

Apám 1940 szeptemberében, a bécsi döntést követően – mert hogy színmagyar szülőfaluja Dél-Erdélybe csapva román kézen maradt – áttette magát a neveléshatáron. A hét Kurtucz-testvérből hárman cselekedtek így. Az egyik, Gergő bátyánk „román” katonaként a puskájával hajtotta végre ugyanezt, hogy rövidesen a magyar honvédségben találja magát. Ő a jutasi őrmesterképzőből hamar a fronton kötött ki, ahonnan betegen került haza, immár Csonka-Magyarországra. („Jutas” ellenére – ellenére? – csupa szív, szeretni való, kemény, de igen jó természetű ember volt.) Ott hon, Iratoson maradt két testvére magyar románkatonaként szintén megjárta a keleti frontot, mindkettő rokkantan térhetett vissza. Apám Csabán telepedett le, alapított családot, és csak Sztálin halála után vihetett bennünket Iratosra a szüleinek, testvéreinek minket megmutatni. Utána évről évre, míg tehetette. S úgy megszerettette ve-

A Corvin utcai szülőház udvarán édesapja mandolinjával (1948)

lünk szülőfaluját, ahol szögrül-végrül majdnem mindenki rokon, hogy testvéreimmel együtt nagyon erősen kötődünk apánk világához. Én pedig tengernyi megírásra méltó történetet és néprajzi, néptörténeti, népköltészeti, népnyelvi adatot meríthettem az aradi-csanádi magyar parasztvilágból. Ebből lett a MAGYAR KRISZTUS című regényem és a LÖNNI VAGY NEM LÖNNI című írói falurajzom. A nevemet pedig azért változtattam Sarusira, mert a Kurtuczot sehogy sem tudták leírni a békéscsabai napilap nyomdászai: vívóként hol Kutrucz, hol Kultusz, hol mit tudom én mi nem lettem, mert nem boldogultak a Kurtuczal. Fölvettem drága apai nagyanyám, Kissarusi Borbála vezetéknevét. Hogy nem Kissarusi lettem én is, csabai rendőrtisztviselőnek köszönhetem, aki szerint ez nemesi név, tehát nem választhatom, így maradt a Sarusi.

A „kuruc virtus” a katonaévekben is megmutatkozott. Megszöktél a seregből, ami miatt rács mögé is kerültél. Mi váltotta ki ezt a lázadást?

Kuruc? Apám már ideát ezt a nevet akarta fölvenni. Beke Gyuri bátyám meg erdélyi barangolásainak tapasztalatait leíró sorozata *Bartók szülőföldjén* című kötetében örömmel nyugtázta, hogy büszke vagyok a családi legendára, miszerint kuruc őszünk az Arad megyei, akkor még magyar lakosságú Mácsán húzta meg magát, amikor leverték a Rákóczi-szabadságharcot. A valódi nevét titkolta, ezért maradt rajta rejtőzködő kurucként a Kuruc név, ami a betelepülő románok ajkán változott (volna) Kurtuczra... A sereg meg: elviselhetetlen volt. Nem vettek föl az egyetemre, anyám haldokolt, amikor katonának vittek, a temetésére nem engedtek haza a kaszárnyából, csak a sírjára borulhattam. Miközben apám összeállt egy... És elviselhetetlen volt számomra a hadseregbeli kíméletlen durvaság. Úgy voltam vele, hogy föl kell rúgni az egészséget! Lázadás volt, amely szerencsésen zárult, de alaposan megfizethetem volna a futkosó becenevű büntetőzászlóaljjal.

Bár diákkorodban is írogattál már, de eredetileg mégis az édesapád által vitt fodrázmesterséget tanultad ki. Ha jól tudom, 18 évesen fodrászbajnok is lettél... Aztán dolgoztál a közművelődésben, majd voltál matróz és újságíró is. Ez utóbbi miatt köl-

*A nemzetközi egyetemista építőtábor
lágereborbélyá a gatcsinai cári palotában
(1968)*

tőtől Veszprémbe, ahol nemcsak munkára, de társra is találtál. De hogyan kötöttél ki mégis az irodalom mellett? Mi inspirált a váltásra?

Fölsőtagozatos diákként kezdtem verseket írni – egy kedves szomszéd lány váltotta ki belőlem azokat az érzelmeket, amelyek e zöngeményekben törtek ki belőlem. Efféle érzelmi túlcsoordulásaim jó sokáig tartottak, mígnem úgy 18 éves koromban megszületett az az egy-két komolyan vehető versem is, amelyet máig vállalok. (A többi, vagy fél ezret, selejteztem.) Ezután – tán mert megéreztem, hogy ez azért elég rossz arány? – beszélgetek kezdtem írni, s ezekkel majdnem azonnal sikert arattam:

1967-ben (immár főiskolásként) egyik írással országos irodalmi pályázatot nyertem. Így szép lassan váltottam, mert költőnek készültem és író lett belőlem. A hölgyfodrászatot meg nem én választottam, hanem az édesapám. És e szakmának sokat köszönhetek, mert hét éven át kétkezi munkát végezve a dolgozós, szorgalmas, becsületes, meg persze, ha kell, furfangos, igyekvő, művelődni is kész iparossal való azonosulásom magától értetődő volt. (A mai iparos világban ugyanezt már nem biztos, hogy megtalálnám.) A költővé-íróvá válás vágya, a tudásszomj, a világ – elsősorban a magyar világ – megismerésének és fölfedezésének fölmutatásának a szándéka hajtott közülük tovább. Mennyi mindent köszönhetek nekik is! Nem csak a fodrászoknak; esti műszak után a vendéglői iparos-asztalnál szinte valamennyi szakma képviseltette magát. E tapasztalataim miatt érzem – talán jogosan –, hogy nem véletlenül tudok azonosulni írásaim paraszt, iparos és értelmiségi hőseivel. (Parasztszármazék iparoslegényből lett értelmiségiként.)

Tekintesz-e valakit mesterednek? Volt-e olyan szerkesztő vagy kortárs író, aki felkarolt, akinek a véleményére odafigyeltél?

Mestereimet felsoroltam Világfám című képkölteményemben, jó pár segített megtalálni magamat. Szerkesztőként, irodalomtörténészként elsőnek Béládi Miklós, majd Alexa Károly, íróként-költőként Cseres Tibor, Körömdi Lajos segített a legtöbbet, nyelvész mentoromként pedig Hajdú Mihály áll (áll lélekben máig) mellettem. De a

A Magyar Napló író-táborában a kárászai pajtászínház udvarán (2003)

Gergő fiukkal veszprémi otthonukban (1975)

névsor folytatható, mert jó páran támogattak, segítettek a pályára jutást, pályán maradáshoz. Például Mátis Livia a Szépirodalmi Könyvkiadónál egyengette az utamat, költő barátként pedig Nagy Gáspár szavára adtam majdnem a legtöbbet. Aradon Réhon József tanár-lapszerkesztő-író támogatná máig a munkámat, ha időközben örökre el nem távozott volna az árnyékvilágból. Ugyanígy a bihari utaimat szervező Vágner Szabó János, aki nélkül nem biztos, hogy megszületik egyik legjobb regényem, a FEKETE-ZARÁND. Csernák Árpád előadóművészként és szerkesztőként egyként fontos szerepet játszott a pályámon. Káprázatos a HUN FOHÁSZ-előadása, amely a világhálón is

megcsodálható, 2006 őszén pedig Kaposvárt minden tiltakozó gyűlést ezzel kezdett. Két gyönyörű könyvet is kiadott tőlem, az ÁRVA IMA és a KURTA MISKA LEVELEI ZARÁND VÁRMEGYÉBŐL AZ MÁI LABANCOKRUL címűt. A könyveimről nagy hozzáértéssel és számomra is sok tanulsággal író műítészek közül azért nem említek név szerint senkit, nehogy bárkit kihagyjak és így ezzel megbántsak.

A '80-as évek végén a politika is megérintett. Beléptél az akkor megalakuló MDF-be, ami miatt támadások is értek. Majd a '90-es években Kurta Miska néven cikksorozatot is indítottál „az mái labancokról”. Hogyan élted meg a rendszerváltást?

Míg Brezsnyev temetésekor (mint utóbb hallottam) megtelt a sajtóházi tv-szoba (én, hogy enélkül megússzam, „vidékre mentem”, és a közvetítés ideje alatt a cég kocsi-jával néhányszor megkerültem a várost), Nagy Imrécék 1989-es újratemetését ugyanott már egymagam néztem végig a televízión. Az MDF-be meg úgy léptem be (a pártállami hírügynökség szerkesztőségvezetőjeként) 1988. szeptember elején, hogy a rendezvényt befogadó művelődési ház utolsó padsorában ott ült a városi pártbizottság egyik titkára – nyilván meglesni, ki áll be nyíltan az ellenzék soraiba. Abban az időben hallom meg véletlenül – hírügynöki tevékenységemet végezve – a megyei pártbizottság folyosóján: „...legalább megtudjuk, ki van ellenünk!...”. Amúgy már augusztusban megalakult volna a békéscsabai MDF-szervezet, de az egyik főszervezőről kiderült, hogy épp a beutalóját várja műtárgylopás miatt a Csillagbörtönbe – emiatt arra én sem mentem el. Az általam javasolt néven és az én vezércikkemmel, Nemzeti Demokrata címmel indítottunk lapot, amelynek sajnos (támogató híján) csak két száma jelent meg – ugyanez a támogatás máig elmarad attól az irányzattól, amelyhez sorolhatom maga. Budapesten a Közgazdasági Egyetemen az MDF első országos gyűlésén a csabaiak egyik követeként vehettem részt. És immár nyíltan kiálltam a többpártrendszer és a független Magyarország mellett – az úgynevezett proletárdiktatúra és a szovjet megszállás ellen – a megyei és az országos sajtóban közreadott írásaiban, nemkülönben – amennyire ezt lehetővé teszi a hírügynökségi függetlenség szakmai követelménye – az MTI-tudósításaimban is. (Mondjuk tényekkel jelezve, mi igaz, mi hamis.) Hogy az álboldal 1994-es visszatérte után főlocsúdvá nekiálljak megírni – Kurta Miska helyett, illetve eme álnév mögé bújva zarándi leveleimet az mái labancokról... Hogy manapság újra viszketni kezdjen a tollat markoló tenyerem a tenger hazugság, bődületes ostobaság, szemérmetlen népámítás láttán.

Szóba került már, hogy sokfelé barangoltál. Már diákkorodban is... Bejártad az egész Kárpát-medencét. Gyalog, stoppal, majd szervezettebb formában is. Olykor társaságban – például íróbarátoddal, Körmendi Lajossal – is. De a történelem fontos emlékhelyeit is meglátogattad Rómától Karthágóig. Mégis a magyarul lakta vidékekhez való kötődést érzem erősebbnek. Különösen igaz ez a csángók lakta Kárpátokon túli területre. Ezekről az utakról készítettél jegyzeteket is. Kalandozásaid, csavargásaid története a Vagabundkorzó című gyűjteményedben jelent meg. Honnan eredt ez a folytonos menni-vágyás? Mi volt a célod?

A világ fölfedezésének a vágya hajtott – hajtana ma is, ha bírná a lábam... Táguló körben: előbb csak a szülőház környékét, majd a várost, az Alföldet, a Kárpátok ölelte Magyarországot, majd tovább, míg a világ végére nem érek! Elsős gimnazista lehet-

tem, amikor elképzelttem egy általam a déli féltekén fölfedezett szigetet, amely véletlenül a mi Nagy-Magyarországunkra formáz! Le is rajzoltam a hegy-vízrajzi, gazdasági, vasúti, bányászati, úthálózati és megyéiből térképét. Ami elég hamar jelezte, mi hajt. Elsősorban a fajtam, a magyarság sorsa érdekel, hogy persze észrevegye az ember a velünk együtt élőket. A románokat, szlovákokat, németeket sem kerültem ki, nem egy írásomban szerepelnek, mindig együttérzéssel közelítve hozzájuk. Mást ne mondjak, a csabai tárgyú könyveimben majdhogynem főszerepet kapnak a mi jó tót atyafiaink. Természetesen a velünk együtt élni akaró svábokkal, oláhokkal, tótokkal tudok azonosulni, s nem azokkal, akik ellenünk fordulnak. Azaz... a Magyar Világ Kolumbusza, Szindbádja, Tekergője, Zarándoka lettem – hogy eme elődeimhez hasonlóan nem egyszer „rojtos gatyában” keveredjem haza...

Van egy közös pontunk: a berekfürdői írótábor. Te a kezdetektől jelen voltál. Mennyire érezted (érzed) fontosnak ezeket a találkozókat?

Legjobb íróbarátom, Körmenyi Lajos miatt lett fontos ez a hely. Hogy neki köszönhetően barátkozhassam az ő további barátaival, meg a Nagykun néppel és tájjal – Berekkal, Karcaggal... Nélküle az egész: más. Lajos nekem nagyon sokat jelentett – tán én is neki (ha igaz, amit összehordtam, szerkesztőként, a KÖRMENDI ÉS SARUSI SZABAD CSAPAT című közös kötetünkben). A pesti és a nagy vidéki irodalmi központoktól távol élő tollforgatóként Berekfürdő, ahogy a többi, általam egynéhányszor látogatott írótábor (a nagyváradi, a magyarkanizsai, a tokaji) azért volt fontos, mert itt találkozhattam olyan írókkal, költőkkel, szerkesztőkkel, irodalomtörténészekkel, műtisztekkel, akikre valamiért kíváncsi voltam (netán ők lehettek rám). Meg hogy kiderüljön nem egy addig barátnak hittről, hogy nem sok közünk van egymáshoz, másokról meg hogy épp ellenkezőleg, mennyire hasonlóképp gondolkodunk! Hogy ma, 80 év terhével a vállamon, már nehezen induljak el bármelyikbe.

Irodalmi tevékenységed elismeréseként 1999-ben József Attila-díjat kaptál – de emellett számtalan egyéb díjat is –, ami azt jelzi, hogy a szakma megbecsül. Melyikre vagy a legbüszkébb? És milyen érzéssel tölt el, hogy érettségi tétel lettél?

Minden díj fontos a magamfajtanak, aki nem tartozik egyik szekértáborba sem, nem bandázik, egyedül vág neki az irodalmi vadonnak. Mert a díjak járhatóbbá teszik az írói pályát – csökkenthetik a sorompók és megyéiből utakadályok számát. Némi támogatás – ha a magad útját, és nem másét járod – nagyon ránk fér! Amiből, hál' Istennek, szerencsémre nekem is jutott. Némelyek szerint túl sok, mások még megtoldanák. Ami nagyon közel áll hozzám, lélekben legalábbis, amit nem irodalmi gyűlekezettől kaptam: a Somló-hegy egyik szőlőművelő parasztasszonyának a mezei virággal díszített verses levelében leírt jó szó, hogy várja tőlem (1974-ben Magyarországon, a Veszprém megyei pártbizottság napilapjánál ügyködő újdondásztól) a TISZTA BETŰT. Tisztát, abban a tisztátalan rendszerben. Nagy Gazsi barátom helyeselt (a bereki írótáborban), amikor erre is gondolva találtam állítani: ha nyakig merül is az ember a szennybe, belül tiszta maradhat... Erre utalt, ezt várta tőlem ez a versfaragó parasztasszony a Kádár-rendszerben – neki (nekik) igyekszem azóta is megfelelni. Az érettségi pedig? Az erre vállalkozó (hogy S. M. érettségi tétel) csabai szlovák gimnazistáknak szerencsés utat kívánok közös, drága hazánkban.

Visszatekintve eddigi életedre – s itt most nem feltétlenül csak az irodalmi pályádra gondolok –, van-e pont, amire azt mondd, hogy másként csinálnád? És mi az, amiről úgy véled, ez volt a legszebb pillanat?

Épp eleget tennék másképp... Fölsorolni szinte lehetetlen. Hogy életem legemlékezetesebb pillanata viszont azonnal beugorjon: amikor 27 évesen Veszprémben megpillantottam egy érettségi előtt álló leányt. Ahogy mondani szoktam: a lelke fogott meg! Mire a fiam kinevessen! Mert hogy gyönyörű kislány volt... 52 éve a feleségem. Valóban a társam, mindenben. És szült két gyönyörű gyermeket, akik átadták az életet három, hasonlóképp gyönyörű unokánknak. Mert az élet folytatása: ez a legfontosabb. Az élet.

Min dolgozol most? Mik a terveid?

Nem könnyű válaszolni! Mert tíz évre való dolgot kerülgetek, aztán közben ki tudja, mire futja az időből.

Idén szeretném lezárni iratosi falurajzomat (amelyet 2015-ös aradi villanykönyv-megjelenése óta finomítok, bővítek).

Pályáztam a csabai uccarajz III. kötetének megjelentetésére, HÁZRÓL HÁZRA A CORVINKA lesz a címe.

Kiadásra készítem elő a hét VAGABUNDKORZÓ-könyvből való újabb szemelgetést. Az első válogatás HUN A SZERET SZOMPOLYOG címmel a moldvai, a második, a HUN, KI az amerikai, afrikai és ázsiai útirajzaim javát tartalmazza, ez, a harmadik pedig várhatóan EURÓPAI KORZÓ címmel jelenhet majd meg, s a Szentpétervártól Barcelonáig, Párizstól Konstantinápolyig terjedő térben tett tekergéseim tanulságait összegzi.

...Hogy tovább ne folytassam. A lényeg: ma már elsősorban szerkesztek, rendezem a dolgaimat. Hogy minél kevesebb befejezetlen, félbemaradt kézirat illetve hamvába holt könyvterv maradjon utánam. Amíg a Jóisten engedi.

*Bereki Irótábori különítmény Rahón: hucul viseletben
Körmendi Lajossal és Gulyás Imrével (2003)*